

La recerca arqueològica del monument: **el castell i l'església**

L'església de Sant Pere de Madrona està formada per una nau coberta amb volta de pedra de canó apuntat, encapçalada, a llevant, per un absis semicircular –que s'alça sobre una base quadrangular– cobert amb volta de quart d'esfera. La unió entre la nau i l'absis es realitza a través d'un arc triomfal de mig punt que no es manifesta volumètricament a l'exterior. Al l'extrem oriental de la nau i situades a banda i banda, hi ha dues petites capelles obertes en el gruix del mur que van ser cobertes amb arcs de mig punt. Al cantó de migdia s'obre la porta d'accés acabada en un arc rodó, adovellada i emmarcada per una senzilla arquivolta, a manera de guardapols, que arrenca de sengles impostes. Al temple hi ha tres finestres. Al costat sud i al centre de l'absis se n'obren dues de doble esqueixada i arc de mig punt, i a la part alta del mur de ponent hi ha una altra en forma de creu. A més, al centre de la capella de migjorn hi ha una petita obertura en forma d'espitllera. L'interior,

abans de començar l'excavació arqueològica, tenia tres nivells: el que correspon a l'aula; el situat just abans del presbiteri, entre les dues capelles, aixecat uns 45 cm, i el de l'absis, encara un graó més amunt.

La fàbrica és força uniforme, amb carreus ben treballats i disposats regularment en filades horitzontals. A la façana de tramuntana, però, s'hi observen certes irregularitats provocades, d'una banda, per l'aprofitament d'estructures anteriors a la construcció de l'església, i de l'altra, per reformes posteriors a la fundació de l'edifici. L'ornamentació exterior és escassa, llevat del guardapols que corona la porta. Al capdamunt de la façana de ponent hi ha un campanar d'espada, format per un cos amb arc de mig punt que allotja una campana. La coberta de la nau és a doble vessant i està acabada amb lloses disposades de forma escalonada. La de l'absis té forma cònica i també està revestida amb lloses. L'emplaçament enlairat

Vista des de ponent de l'església; en primer terme, el mur de contenció de la rampa que facilita l'accés a l'interior del temple, i, en segon terme, la paret del cementiri.

FOTO: JAVIER FIERRO MACÍA, ARXIU SPAL, GENER 2008.

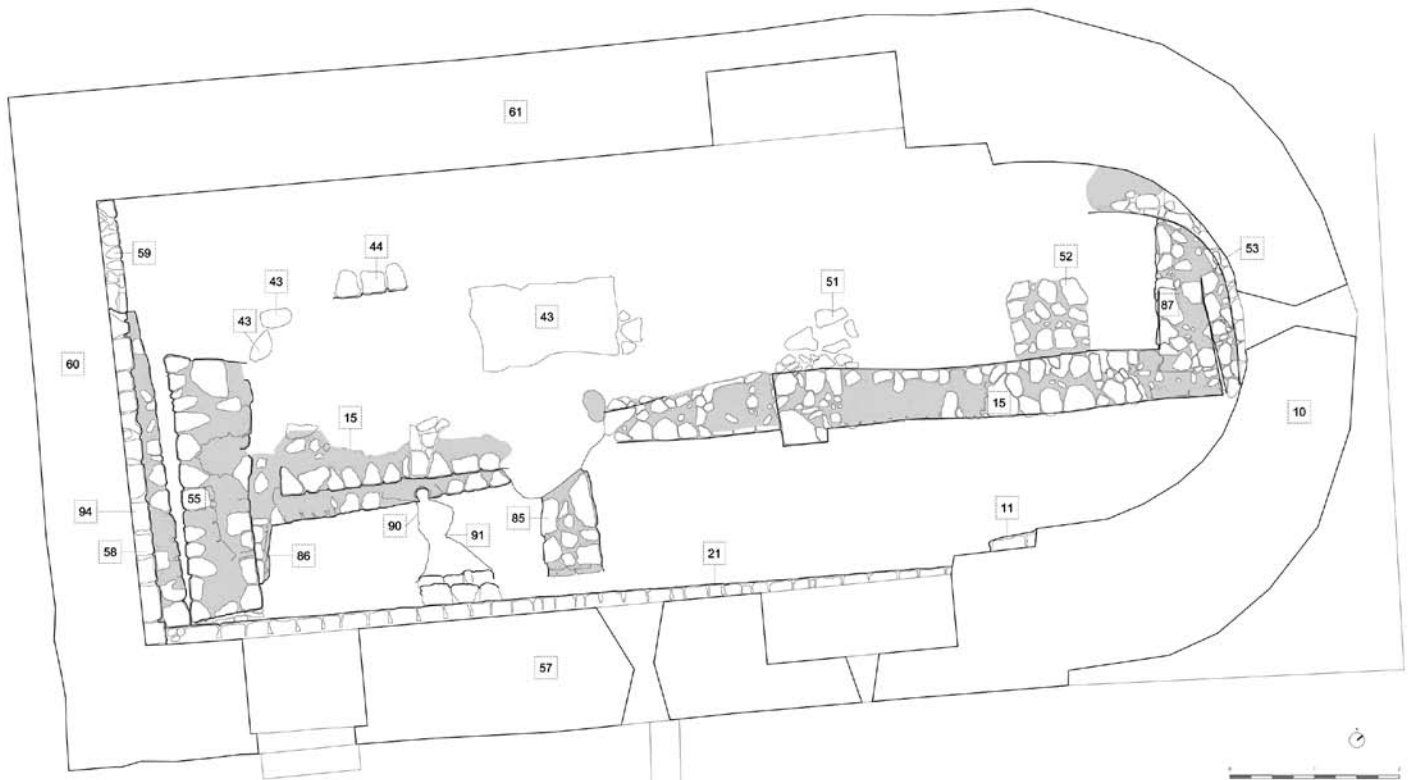
Vista des de ponent de l'espada rocós on s'assenta l'església, que està precedit d'un petit replà en el que conflueixen els corriols que menen a Berga, al santuari de Queralt i a la carretera BV-4242.

FOTO: ÀLVAR CAIXAL MATA, ARXIU SPAL, DESEMBRE 2004.

Vista del presbiteri de l'església l'endemà de la celebració de la festivitat de Sant Pere del 2007.

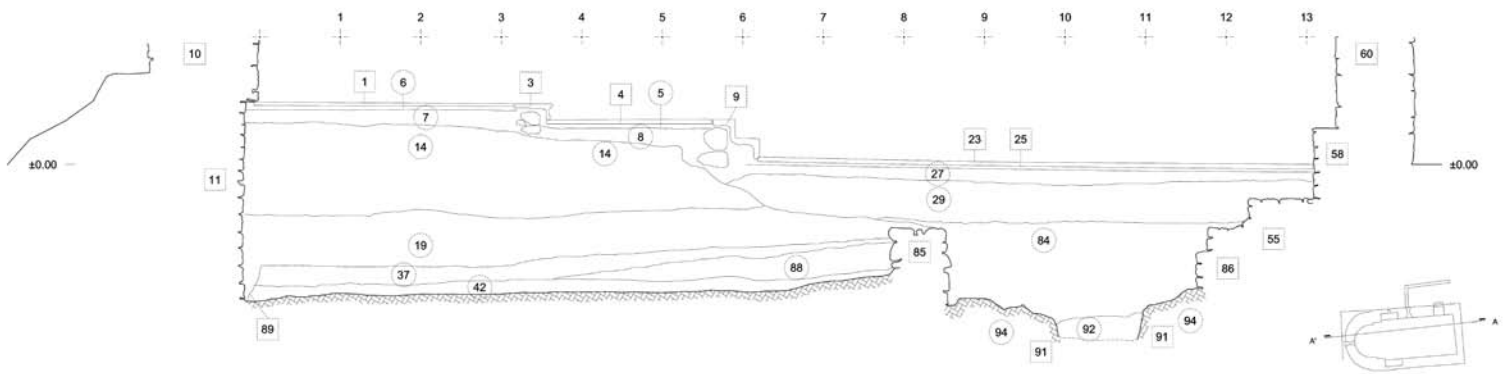
FOTO: JAVIER FIERRO MACÍA, ARXIU SPAL, 30 DE JUNY DE 2007.

Planta general de les estructures trobades a l'excavació, on es poden veure les restes del *castrum* a l'interior del perímetre del temple. PLÀNOL: JAVIER FIERRO MACÍA, ARXIU SPAL, NOVEMBRE 2007.

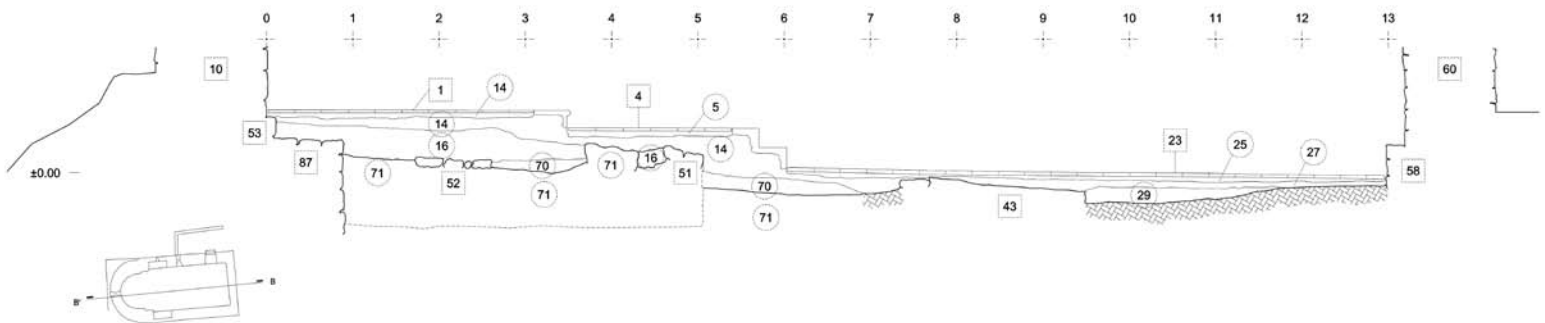

Planta general de la necròpolis i de les estructures coetànies documentades a l'excavació. Les tombes d'albats ocupaven el quadrant nord-est de l'aula, mentre que la resta d'inhumacions se situava al quadrant sud-oest. PLÀNOL: JAVIER FIERRO MACÍA, ARXIU SPAL, NOVEMBRE 2007.

Secció longitudinal presa a la meitat sud de l'església.

PLÀNOL: JAVIER FIERRO MACÍA, ARXIU SPAL, NOVEMBRE 2007.

Secció longitudinal presa a la meitat nord de l'església.

PLÀNOL: JAVIER FIERRO MACÍA, ARXIU SPAL, NOVEMBRE 2007.

de l'església en un indret on el desnivell del terreny és molt pronunciat va obligar a construir un gran basament de planta quadrada per recolzar-hi el costat de migdia de l'absis. Igualment, el replà que precedeix la porta d'entrada se sustenta en un cos rectangular que descansa en un gran arc de mig punt.

Dins de l'església hi havia, abans d'iniciar-se la recerca arqueològica, un banc de pedra adossat als murs de ponent i de migdia, i en el parament del mur occidental hi ha rastres evidents dels ancoratges d'un antic cor de fusta.

La intervenció arqueològica

Per tal de posar de manifest els valors patrimonials, es va programar, l'any 2007, l'excavació arqueològica a fi i efecte de documentar els vestigis que podien romandre al subsòl i aplegar nova informació històrica per tenir un millor coneixement del monument i utilitzar-la de suport per a la redacció d'un projecte de

restauració. A la vegada, aquests treballs de recerca oferirien la informació estratigràfica necessària per a complementar els estudis estructurals de l'edifici.

L'excavació va ser executada entre els mesos de juliol i novembre de 2007 per l'empresa Construccions Pendís Bagà SL, a excepció de l'exhumació de la necròpolis, que va ser realitzada per Susanna Carrascal i Thaïs Fadrique, de la Unitat d'Antropologia Biològica del Departament de Biologia Animal, Biologia Vegetal i Ecologia de la Universitat Autònoma de Barcelona, amb la col·laboració de Mar Rey, aleshores becària de la Unitat d'Investigació Històrica de l'SPAL.

El castell de Madrona (*castro Matronae*)

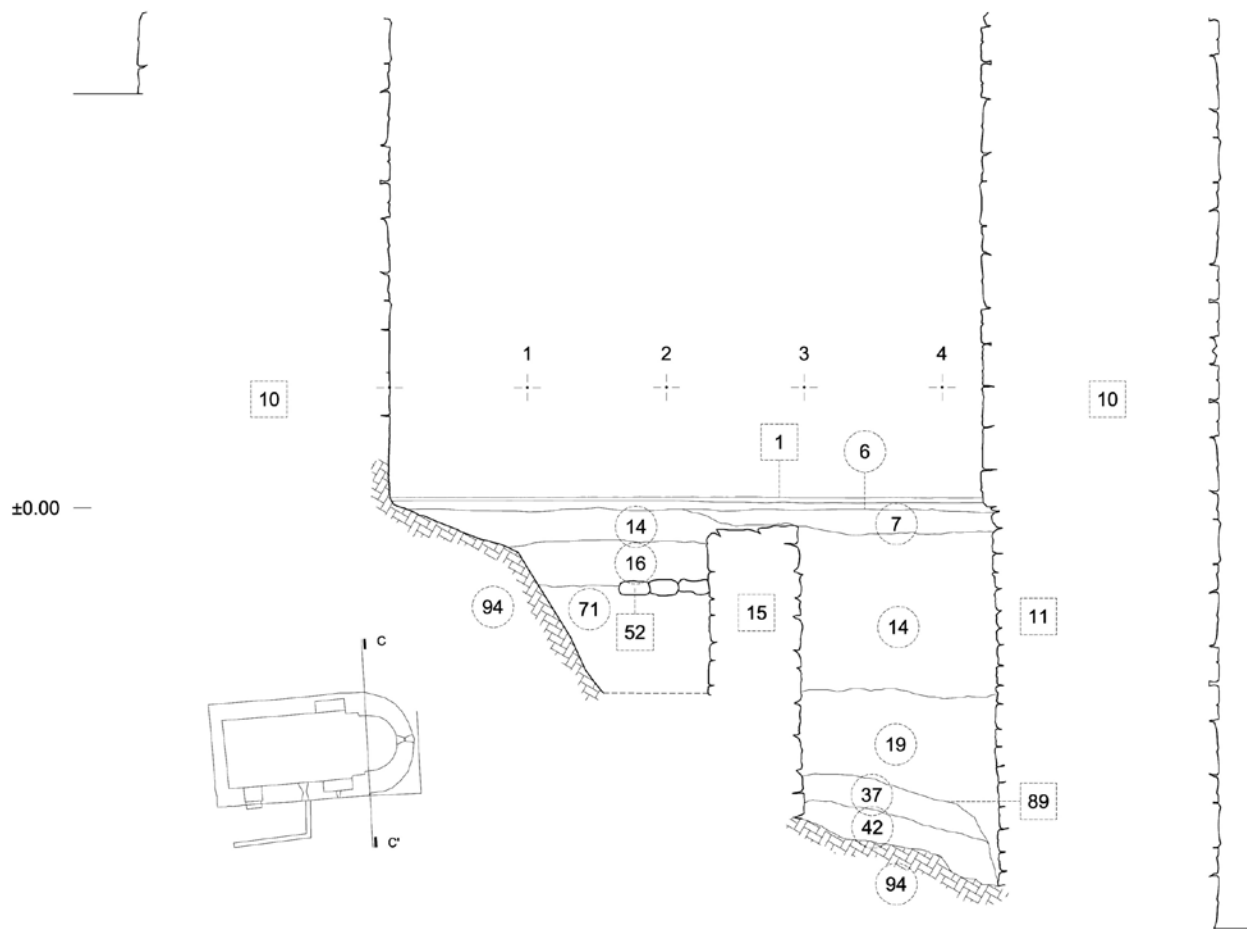
Les estructures més antigues trobades a l'excavació consisteixen en un mur que travessa longitudinalment l'edifici gairebé per l'eix central i que, a llevant, és solidari d'una paret que gira cap

al nord i, a ponent, d'una altra en direcció sud. La traça del parament exterior del mur de tramuntana de l'església, que té moltes reparacions, també podria pertànyer a aquesta construcció. Les parets van ser bastides amb maçoneria de pedra calcària irregular, treballada a cop de martell, i algunes obertures van ser fetes amb carreus i dovelles de pedra tosca, segons que s'ha pogut comprovar a través dels elements amortitzats localitzats als estrats de rebliment.

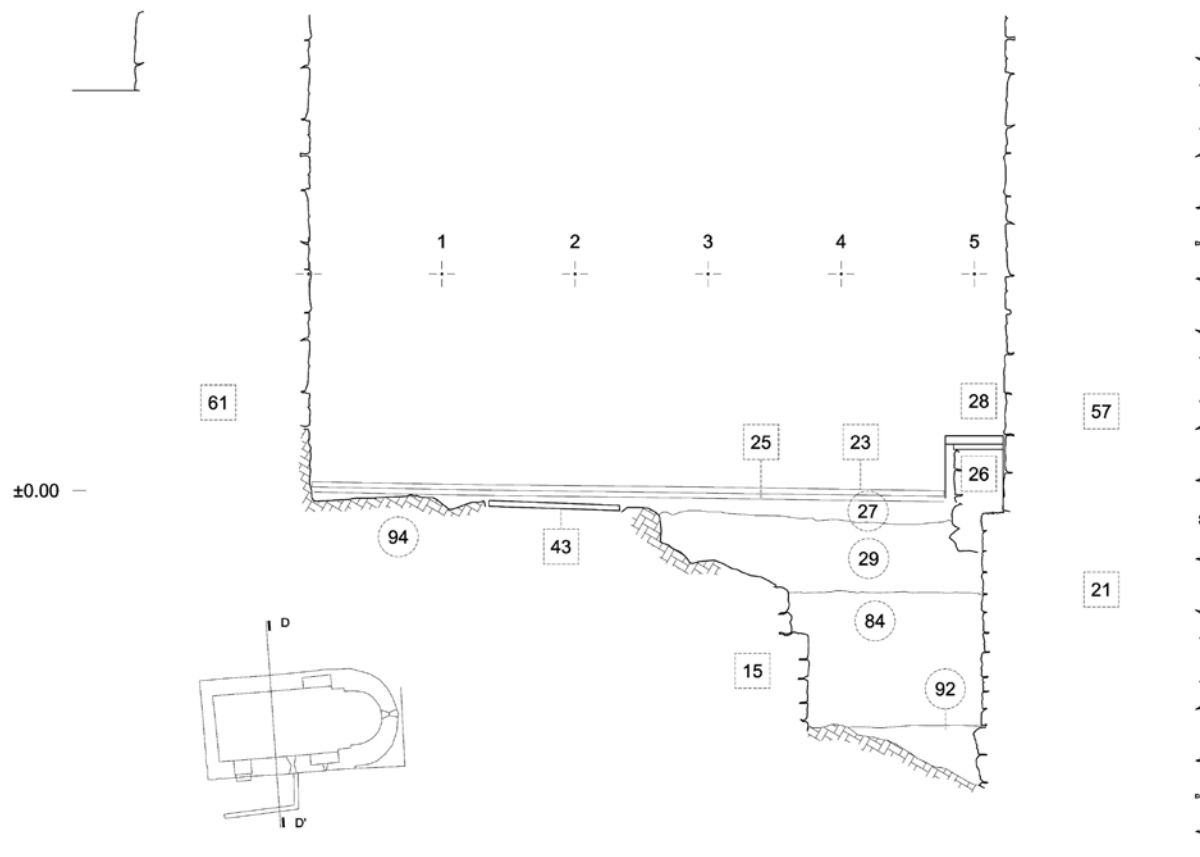
Aquestes evidències permeten suposar l'existència d'un edifici dividit en dues crugies orientades d'est a oest, que abastava una llargària un xic més reduïda que la que ocupa el temple actual i que probablement formava part d'un conjunt més ampli, del qual es podrien entreveure altres parets i estructures excavades a la roca, que afloren als entorns de ponent i migdia de l'església, la datació i el funcionament de les quals no s'ha pogut determinar en no haver estat objecte de recerca arqueològica.

L'edifici documentat a les excavacions acomplia unes funcions de caire defensiu, ja que el lloc triat per bastir-lo –l'extrem oriental de la Serra de Queralt–, no facilitava l'assentament i va ser necessari dur a terme importants tasques d'anivellació prèvies a la construcció, en un terreny abrupte format per cingles de roca calcària i de conglomerat molt dur. Aquesta topografia tan accidentada va condicionar de manera significativa la deposició i la conservació de les restes colgades al subsòl. Era preferible aportar terres i formar terrasses, que no rebaixar la roca. Però, per contra, possibilitava una fàcil defensa ja que el castell estava envoltat de crestes inexpugnables a llevant i tramuntana, i per un relleu d'accés molt difícil a migdia i ponent. El domini visual era força ampli i abastava l'eix del Llobregat, les terres planeres del Berguedà i el pas natural del riu Demetge a través del Serrat de la Figuerassa.

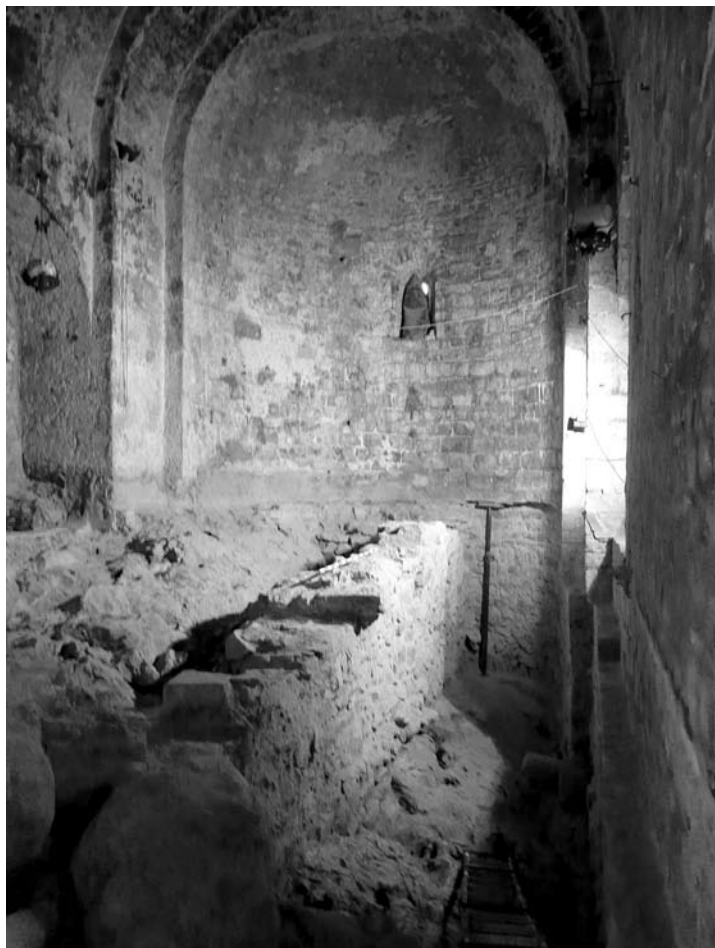
La data de construcció ha estat possible determinar-la a través de

Secció transversal presa a la capçalera. PLÀNOL: JAVIER FIERRO MACÍA, ARXIU SPAL, NOVEMBRE 2007.

Secció transversal presa al bell mig de la nau. PLÀNOL: JAVIER FIERRO MACÍA, ARXIU SPAL, NOVEMBRE 2007.

l'anàlisi per termoluminiscència (1) fet a una ceràmica trobada en el nivell de fundació, que va proporcionar una antiguitat de 1329 ± 77 anys, que equival a una datació de 680 ± 77 dC. El context estava format per un escàs nombre de olles de mida petita amb vora bisellada, de clara tradició visigòtica. Aquesta datació antiga obtinguda per mitjans fisicoquímics es veuria recolzada per l'aparició d'un fragment d'àmfora romana de procedència africana que indica una fundació anterior al tercer quart del segle VII, moment en què s'atura la importació d'aquesta classe d'àmfores.

Sabem que aquest edifici estava en ús a les darreries del segle IX o començament del segle X a través de la troballa d'alguns fragments de sitres (gerres d'una nansa amb bec) de ceràmica espatulada, que formaven part d'un abocador format per cendres, restes de fauna i alguns fragments ceràmics associat a la construcció. L'anàlisi termoluminiscent d'una de les sitres va proporcionar una antiguitat de 1129 ± 64 años B.P. que correspon a: 881 ± 64 del nostre calendari.

Vista des de ponent un cop enllestida la recerca arqueològica. Hom pot veure el mur del castell i el desnivell del terreny natural existent entre les meitats nord i sud de l'església. FOTO: JAVIER FIERRO MACÍA, ARXIU SPAL, NOVEMBRE 2007.

La primera referència documental de l'*ecclesiam Santi Petri quae est fundata in Castro Matronae* data del 13 de juliol de l'any 843, quan el vescomte Deilanus va vendre a l'església un alocu situat a prop del castell de l'Estret. El 1183, Ramon de Madrona feia constar en les clàusules del seu testament que volia ser enterrat a l'església de Sant Pere de Madrona. Desconeixem l'emplaçament de l'edifici religiós, que podria haver estat una capella dins una dependència del castell, o bé un edifici isolat situat dins el seu terme.

La construcció de l'església

El 12 d'abril de 1239 es va produir un llegat important a la parròquia per part del vescomte Dalmau, que va cedir-li la tercera part dels

seus delmes i els drets d'algunes masies. Hom pot relacionar amb aquesta deixa la construcció de l'església actual. Aquesta datació vindria confirmada de manera relativa pels trets estilístics de l'edifici, propis d'un romànic evolucionat amb un treball acurat dels carreus, la capçalera llisa i la volta lleugerament apuntada, i de manera absoluta, per l'anàlisi per termoluminiscència d'una ceràmica del taller de Casa-en-Ponç, localitzada als reblliments coetanis de la construcció, que va donar una antiguitat de 815 ± 47 anys, la qual cosa situa la peça al 1193 ± 47 . El conjunt ceràmic d'aquest horitzó estava format per les típiques olles manufacturades en aquesta bòvila, lleugerament carenades i amb la vora arrodonida i girada cap enfora.

Es tractava d'un edifici de 71 m^2 de superfície útil, format per una nau rectangular coberta amb volta de pedra de canó apuntat, encapçalada a llevant per un absis semicircular amb volta de quart d'esfera. A banda i banda de la nau hi havia dues capelles inscrites al gruix dels murs. Al cantó de migdia s'obria la porta d'accés acabada en un arc de mig punt. Per bastir-lo es va enderrocar parcialment la construcció de la fase anterior, que s'ordenava en dues terrasses. En la més enlairada, situada a tramuntana, es van retallar molt parcialment els afloraments de la roca, i a la de migdia es van abocar els reblliments procedents del desmuntatge de les construccions preexistents per unificar la cota d'ambdues terrasses i col·locar a sobre el paviment de l'església. Per fer la capçalera, va ser necessària la construcció d'un basament de planta quadrada, per recolzar-hi els costats de migdia i de llevant de l'absis. Això donà com a resultat que la meitat meridional de l'església s'alça sobre una mena de podi i que per poder accedir-hi a l'interior i salvar el desnivell de $3'10 \text{ m}$ que hi ha entre l'entorn meridional i el marxapeu de la porta, va ser necessària la construcció d'una plataforma rectangular adossada al mur de l'església que recolza sobre una volta de canó, a la qual s'arribava a través d'una rampa delimitada al sud per un mur de contenció.

Al llarg del procés de construcció, i potser en part a causa de les dificultats que presentava la topografia, es va produir un replanteig de l'església, de tal manera que els fonaments no es corresponen amb l'alçat de les parets pel que fa a la curvatura de l'absis i a la posició de l'arc triomfal. El mur de migdia era més gruix que la resta, a causa de la major alçària. Per dur a terme aquesta construcció no es va utilitzar la pedra de l'indret, sinó que els carreus van ser portats de la plana del Berguedà. La dificultat de posar-los a peu d'obra explicaria en part l'estalvi de material i l'aprofitament parcial d'estructures de la primera fase. Així, durant el procés de construcció es va decidir fer més estret del que s'havia plantejat originàriament el mur de ponent, per la qual cosa presenta un escalonament a l'interior. Com a parament exterior del mur de tramuntana es va conservar la paret de la primera fase que, convenientment tapiada i reforçada, va ser folrada per l'interior amb l'obra nova.

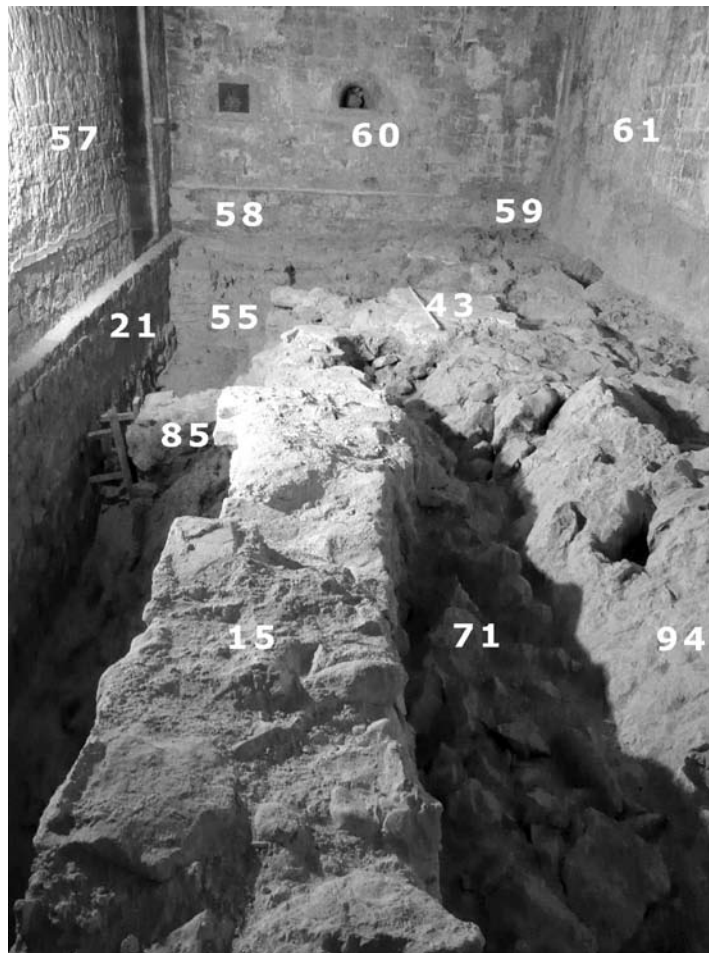
El paviment de la nau estava format per una capa d'argamassa de calç que no n'abastava tota la superfície, ja que a tramuntana hi havia afloraments de roca que ocupaven una franja de 140 cm d'amplària a tocar de la paret nord i que arribaven a assolir prop d' 1 m d'alçària. La cara de llevant de la roca va ser regularitzada mitjançant la construcció d'un muret que podria haver estat utilitzat com a banc, del qual només es van conservar tres pedres del fonament. A la meitat nord del presbiteri és probable que també aflorés la roca en alguns indrets.

El dia 22 de febrer de 1313, una visita pastoral constata que l'edifici es trobava en bon estat. Fins al 1575 no tornem a trobar noves dades sobre obres al temple; la visita pastoral d'aquell any deixa constància que es manen fer obres a la coberta i al campanar d'espada i reparacions en les imatges.

La necròpolis

L'únic espai utilitzable com a cementiri a l'exterior del temple es trobava davant del frontis oest, on es va formar un petit planell

Vista de l'excavació des de llevant, en la qual s'aprecia el fort pendent cap a migdia que presentava el lloc elegit per bastir el primer edifici de caire militar, i posteriorment l'església. El mur perimetral 15 va acomplir, a més, la funció d'aterrassament, per contenir l'estrat de regularització (71), que apareix parcialment excavat. També s'hi poden veure els murs perimetrals de la nau (57, 60, 61), els fonaments de la paret de migdia (21) i de la de ponent (58), reparat al nord per restituir el seu alçat original a conseqüència de la construcció de l'escala d'accés al cor (59), restes d'un paviment de calç (43), l'aflorament de la roca (94) i un mur adossat a la façana meridional del castell (85). FOTO: JAVIER FIERRO MACÍA, ARXIU SPAL, NOVENBRE 2007.

Aquesta imatge permet apreciar com, amb la construcció de l'església, es va amortitzar el mur 15 i es va ampliar cap a migdia la superfície útil mitjançant la construcció del fonament 21, que alhora feia de mur de contenció. A més, s'hi pot veure en primer terme una de les poques restes conservades del paviment romànic (43), col·locat sobre la roca piconada (94). Al fons, un mur de l'edifici militar (87) solidari de la paret 15, sobre el qual recolza el tram septentrional dels fonaments (53) de la capçalera (10). FOTO: JAVIER FIERRO MACÍA, ARXIU SPAL, NOVENBRE 2007.

mitjançant la construcció de dos murs d'aterrassament. Aquestes parets presenten diverses reparacions, per la qual cosa és possible suposar que el fet d'utilitzar

l'edifici com a lloc d'enterrament podria ser conseqüència, bé del deteriorament dels murs de contenció, sense els quals es produiria una ràpida erosió de

les terres de la sagrera, bé per la saturació d'inhumacions en un espai tan reduït. El cert és que entre 1671 i 1731, l'interior de l'església va ser utilitzat com a necròpolis, que va durar 60 anys, amb la qual cosa es va remoure una gran part de la sedimentació de la nau i es van malmetre les estructures del castell que romanien soterrades a la nau.

S'han trobat restes d'una trentena d'inhumacions amb connexió anatòmica en el quadrant sud-oest de la nau (n'hi ha dades documentals que fan referència a trenta-set), a més de dues tombes d'albats que estaven situades a tramuntana, a tocar del graó del presbiteri. La concentració de tantes fosses en un espai tan minso –l'únic susceptible de ser utilitzat amb facilitat, ja que a la resta de la nau la roca aflorava o es trobava immediatament dessota del paviment–, va fer que moltes estiguessin remogudes i els ossos escampats. Les inhumacions més antigues estaven orientades de manera canònica, amb el cap col·locat a ponent, mentre que les més tardanes, situades enfront de la porta, es van orientar de nord a sud, amb el cap col·locat a tramuntana, encara que n'hi ha dues excepcions: un individu va ser col·locat d'est a oest amb el cap al cantó de llevant, i un altre de transversal que mirava a tramuntana.

El ritu majoritari incloïa l'enterrament en caixa de fusta amb un sudari, i en pocs casos amb un rosari o una medalla. Gairebé a totes les tombes es va afegir calç. A més, s'ha documentat la col·locació de les despulles directament a l'interior de la fossa tallada als nivells de regularització, formats majoritàriament per pedres, que també afectaven les ruïnes del castell que romanien soterrades.

Les reformes del segle XVIII

Tenim constància documental que, entre la primavera de 1756 i l'estiu de 1757, es van fer algunes reparacions al temple, les quals van afectar el campanar d'espadanya i el cor, del qual només coneixem els encaixos de les jàsseres de fusta als murs de migdia i tramuntana, i de les bi-

guetes al mur de ponent on també es documenta l'empremta d'una escala de fusta, que cal associar amb una reparació de la banquetta del mur de ponent realitzada amb maçoneria lligada amb ciment pòrtland. Segons els vestigis conservats a les parets de l'edifici, és probable que aquesta escala tingués una planta en forma de colze, de tal manera que el tram inferior s'iniciés paral·lelament al mur de ponent i que l'escala continués adossada al mur de tramuntana, on es conserven les

Vista del quadrant sud-est una vegada excavat. Hom pot veure un mur (15) pertanyent a la primera fase, que recolza sobre la roca natural (94). Al fons, el fonament (11), que és més estret que la paret de l'absis (10). FOTO: JAVIER FIERRO MACÍA, ARXIU SPAL, NOVENBRE 2007.

empremtes dels graons. Probablement durant aquest període d'obres també es va adossar un banc al mur de migdia.

En l'últim quart del segle XVIII i la primera dècada del XIX es van efectuar una sèrie de reparacions a la fàbrica de l'edifici i al mobiliari litúrgic, de les quals no s'ha documentat cap evidència arqueològica, en haver desaparegut gairebé del tot els revestiments de les parets i els paviments que podrien ser testimoni i donar indicis d'aquestes actuacions.

Els segles XIX i XX

A finals del segle XIX, quan ja havien passat alguns anys d'ençà de la Tercera Guerra Carlina, s'hi van dur a terme una sèrie de treballs de restauració que van consistir en col·locar un paviment de rajols, cosa que van aprofitar per repicar la roca que aflorava a la meitat de tramuntana de la nau, i es va substituir el banc que s'adossava a la penya per un altre de fusta, el qual es va ancorar a la paret de tramuntana per mitjà d'uns suports del mateix material. També es va refer la teulada i es van arrebossar les parets interiors amb argamassa de color rosat, amb la qual cosa es va regularitzar la part baixa del mur de tramuntana, formada per la roca repicada, i es va homogeneïtzar amb la resta de les parets. Probablement durant aquestes actuacions es van remoure els ossos d'algunes de les tombes de la meitat meridional de la nau, que romanien a menys fondària.

L'any 1936, un incendi provocat va destruir el cor i el retaule de

Sant Pere. El 1943, la parròquia de Berga hi va iniciar els treballs de restauració, que van consistir en repicar els darrers afloraments de la roca que estaven situats al presbiteri i a la capella de tramuntana, i també en donar la configuració que coneixem al presbiteri, amb un graó superior que ocupava l'espai de l'absis i un d'intermedi que englobava les capelles inscrites al gruix del mur, al qual s'accedia mitjançant un graó central des de la nau. També s'hi va fer un altar de ciment pòrtland. La nau va ser pavimentada de nou i es va refer el banc adossat al mur de migdia, que va ser enrasat amb el graó inferior del presbiteri mitjançant una capa de ciment pòrtland i pedretes. La banquetta del mur de ponent va ser restituïda a la forma original, que havia desaparegut a tramuntana com a conseqüència de la col·locació de l'escala d'accés al cor. Aquest element va ser revestit amb una capa de ciment i el coronament va ser adequat per a la seva utilització com a banc. El banc de fusta adossat al mur de tramuntana probablement no va ser refet.

Notes

1. Realitzat per Asunción Millán i Pedro Beneitez del Laboratorio de Datación y Radioquímica de la Universidad Autónoma de Madrid.

Javier Fierro Macía

Arqueòleg del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona

[Vilà - Papereria i Oficina]

Material d'oficina
Material escolar
Mobles d'oficina
Informàtica
Regal

GRUP **ofi**
experts

Passeig de la Indústria 30 · 08600 Berga · tel. 93 8211848 · papvila@ofitexperts.es www.vilaoficines.cat